

ŠEZDESETA OBLJETNICA OSNUTKA BALNEOLOŠKO-KLIMATOLOŠKOG INSTITUTA HRVATSKE

THE 60th ANNIVERSARY OF THE CROATIAN BALNEOLOGICAL AND CLIMATOLOGICAL INSTITUTE

Albert Cattunar^{*}, Vladimir Mićović^{*}, Jagoda Doko-Jelinić^{**},
Radovan Čepelak^{**}, Krunoslav Capak^{*}

SUMMARY

Sixty years ago, more precisely on 28 August 1949, Croatian Ministry of Health founded the Balneological and Climatological Institute as a result of a long-term endeavor and attempts to provide Croatia with an institution of this type, already existing in many European countries. In 1953, the Institute came under the management of the Yugoslav Academy of Arts and Sciences/YAAS [today Croatian Academy of Sciences and Arts and became the Department of Balneoclimatology of the Medical Research Institute of YAAS. In 1958, it was transferred to the Medical School of the University of Zagreb, continuing to function first as the Institute of Balneoclimatology and Physical Therapy and, since 1963, as the Institute of Physical Medicine and Rehabilitation. In spite of financial difficulties and occasional lack of understanding from the officials in this field, significant contributions have been made to balneology during this time, justifying the need for such an institution. On 15 April 2008, the Institute of Physical Medicine and Rehabilitation became Department for Balneoclimatology, under the Department of Environmental and Occupational Health of Andrija Štampar School of Public Health, Rockefellerova 4, Zagreb.

Key words: History of medicine, 20th century, Balneology, Climatology, Croatia

---

* Katedra za Zdravstvenu ekologiju, Medicinski Fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka

** Katedra za Zdravstvenu ekologiju i medicinu rada, Škola narodnog Zdravlja – Medicinski Fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Adresa za dopisivanje: Mr. sc. Albert Cattunar. E-mail: albert2@hi.htnet.hr

UVOD

Primjena termomineralnih voda na našim prostorima datira još od ilirskih vremena, a još više u doba Rimskog Carstva kada su neke naše toplice bile uređene na visokoj razini. U kasnijim razdobljima toplice su imale važnu ulogu u pučkoj medicini jer je u toploj vodi narod tražio lijeka za svoje probleme i bolesti, iako se često takvo liječenje više zasnivalo na empirijskoj nego na znanstvenoj osnovi. Početkom XVIII. stoljeća u Hrvatskoj se javljaju prvi istraživači kemizma voda, kojima je krajnji cilj otkriti i znanstveno potvrditi ljekovit učinak termomineralnih voda [1]. S godinom 1709. u kojoj je Johan Leopold Payer proveo prvu kvalitativnu analizu vode Varaždinskih toplica, započinje stručno i znanstveno istraživanje termomineralnih voda Hrvatske [2]. U početku je rad na području balneologije i balneokemijske analitike bio individualan, neorganiziran i nesustavan, a uz njega su vezana mnoga istaknuta strana, a poslije domaća imena.

Puno je vremena trebalo proći, a pritom je uloženo i utrošeno mnogo napora i rada, dok se nakon više pokušaja napokon 1949. i u Hrvatskoj, po uzoru na druge zemlje, nije osnovao Balneološko-klimatološki institut kojemu je osnovna zadaća bila provoditi balneološku službu, odnosno obavljati ispitivanja ljekovitih voda, peloida, klime i ostalih prirodnih ljekovitih činitelja te davati stručne upute o svim mogućnostima korištenja toga prirodnog potencijala. Premda se u tom razdoblju od šezdeset godina naziv instituta mijenjao, kao i način upravljanja i financiranja, zadaci i njihovo ispunjavanje ostali su do danas isti. Danas se Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju, kao sljednik Balneološko-klimatološkog instituta, usprkos 60-godišnjem radu i odgovorne uloge sa značajnim rezultatima koji u svakom pogledu opravdavaju postojanje takve ustanove, nalazi, stjecajem raznih okolnosti, već duže u ozbiljnoj krizi.

Prvi pokušaj osnivanja takvog instituta zabilježen je kada je Matija Šporer 1871. iznio program balneološkog instituta u Rijeci, a 1876. ga pokušao osnovati u Opatiji. Mnogo godina poslije najveći je zagovornik toga bio prof. dr. Radoslav Lopašić koji je 1937. ili 1938. u okviru Neuropsihijatrijske klinike osnovao Balneološki institut. Iako Institut nije nikada imao službeni status, na njemu su se održavali tečajevi iz fizikalne terapije i balneologije za liječnike u svrhu specijalizacije. Pokrenut je i niz balneoloških predavanja, kao početak okupljanja stručnjaka iz tog područja. Na prvom predavanju *Važnost balneoterapije u modernoj medicini* koje je održao prof. dr. Radoslav Lopašić u Elektro-radijskoj sekciji Zbora liječnika

Hrvatske u travnju 1938., ističe se, među ostalim, potreba za osnivanjem balneoterapijske službe. Tada se prvi put spominje balneoterapijska služba koja je poslije postupno pretvorena u balneološku službu, naziv koji više odgovara i s obuhvatnijim značenjem. Iste godine, malo poslije, u odgovoru na upit Ministarstva socijalne politike narodnog zdravlja, S. broj 24885 od 26. kolovoza. 1938., koji su potpisali prof. dr. Radoslav Lopašić, prof. dr. Ivan Botteri i prof. dr. Ivo Ivančević 25. veljače 1939., stoji da je Savjet Medicinskog fakulteta dostavio primjedbe o "Uvjetima za stjecanje prava na specijalnost iz balneologije i klimatologije". Dalje se navodi da je na Medicinskom fakultetu predviđena katedra balneologija s *klimatologijom* (istaknuo autor), kao glavnog predmeta, te fizikalne terapije kao sporednog i neobveznog predmeta. Slijedi popis predavanja za stjecanje specijalizacije iz balneologije. U istom dokumentu navodi se da se balneologijom bave na Farmakološkom institutu u obliku predavanja i vježbi sa studentima te znanstvenoistraživačkim radom na tom području.

U novonastaloj Banovini Hrvatskoj, ukazom banskih vlasti, Odjela za narodno zdravlje, br. 59897-X-1940, osniva se Stalni balneološki savjet Banovine Hrvatske. Savjet koji je djelovao u okviru Ministarstva zdravlja, započeo je s pravim organiziranim radom, ali je vrijeme bilo prekratko za ozbiljnije rezultate. Izbija rat i raspada se Kraljevina Jugoslavija, a na ovim prostorima dolazi do stvaranja Nezavisne Države Hrvatske. U okviru Ministarstva zdravstva osniva se Odsjek za kupališta i rudna vrela, u čiji resor spadaju prirodna mineralna i termalna vrela, peloidi i lječilišta. Iz arhivske građe Zavoda vidi se da su se pojedinci, udruženja i ustanove obraćali Odsjeku za kupališta i rudna vrela Ministarstva zdravstva u vezi s raznim pitanjima vezanim za iskorištavanje termalnih vrela. Glavni stručnjak za ovo područje dr. Stanko Miholić, nadstojnik je Odjela za rudarstvo i kovinarstvo Ministarstva šumarstva i rudarstva. Zbog toga se Ministarstvo zdravstva često obraćalo Odjelu za rudarstvo i kovinarstvo u vezi s rješavanjem spomenutih pitanja. U isto vrijeme, dr. Jozo Budak vodi Ordinarijat za balneoklimatologiju na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. U novonastaloj FNR Jugoslaviji, odnosno Narodnoj Republici Hrvatskoj, sva do tada privatna lječilišta i kupališta bivaju nacionalizirana. Novi položaj lječilišta i kupališta automatski je povukao potrebu za osnivanjem tijela koje će imati sve pod nadzorom i njima upravljati prema jedinstvenom planu. Izvori mineralne vode i sva lječilišta na području republike (1945. Federalne Države Hrvatske), ušla su pod upravu Ministarstva narodnog zdravlja, odnosno Odjela za kupališta i ljekovita vrela. Koju godinu poslije pri Ministarstvu narodnog zdravlja NRH osniva se Uprava kupališta i

klimatskih lječilišta, mineralnih i toplih vrela NRH sa sjedištem u Demetrovoj 18 u Zagrebu [3]. Već od samog početka Uprava za prirodna lječilišta, mineralna i topla vrela radi na prikupljanju svih podataka o termomineralnim izvorištima, a obavljala je poslove i zadatke gotovo istovjetne zadacima koje spadaju u nadležnost balneoloških institucija. Na taj način Uprava postaje zapravo klica ili zametak budućega Balneološkog instituta, na čijem se osnivanju istovremeno radi. Inicijator i idejni pokretač bio je dr. Vladimir Franković uza svesrdnu podršku ministra narodnog zdravlja dr. Aleksandra Koharevića. Kao prvi korak u tom smjeru očekivalo se da će dr. Marko Ciglar, stručnjak iz tog područja, biti na čelu budućega balneološkog instituta. Zbog toga je Ministarstvo narodnog zdravlja NRH od Komiteta za narodno zdravlje Vlade FNRJ u Beogradu, dopisom 9433/1948.RA. od 15. rujna 1948., zatražilo da se dr. Marko Ciglar, koji je bio na službi u Sarajevu, dodijeli u službu u NR Hrvatsku, tj. u Upravu prirodnih lječilišta. Ministarstvu nije odgovoreno pa je ponovnim dopisom br. 12708/1948 od 30. prosinca 1948. od Komiteta za zaštitu narodnog zdravlja zatraženo da se dr. Marko Ciglar dodijeli na rad Ministarstvu narodnog zdravlja NRH u svrhu vođenja budućega balneološkog instituta. Nema nikakvih podataka je li je odgovor stigao, a dr. Ciglar je i ostao u Sarajevu.

OSNUTAK BALNEOLOŠKO-KLIMATOLOŠKOG INSTITUTA

Kada se vidjelo da od dolaska dr. Ciglara neće biti ništa, odlučeno je poći drugim putem. Nakon priprema koje su trajale više od godinu dana, privremenom odlukom Ministarstva narodnog zdravlja NRH, broj 1140-Org-1949 od 28. kolovoza 1949., osnovan je Balneološko-klimatološki institut Uprave prirodnih lječilišta Ministarstva narodnog zdravlja NRH, sa sjedištem u Demetrovoj 18 u Zagrebu [3,4]. Zapravo je tim potezom vješto iskorišten već postojeći dio Uprave kupališta i klimatskih lječilišta, od kojega se odvojila Direkcija prirodnih lječilišta Ministarstva narodnog zdravlja. Od tog se datuma na jednome mjestu započinje obavljati stručno i organizirano ispitivanje termomineralnih izvora i ostalih prirodnih ljekovitih činitelja Hrvatske. Za v.d. direktora Balneološkog instituta postavljen je dr. Vladimir Franković. Da bi se osigurala stručna razina novoosnovanog Instituta, osnovan je i stručni Savjet u sastavu: dr. Jozo Budak, šef Fizikalne terapije, dr. Drago Čop, šef Reumatološke stanice, dr. Vladimir Franković, v.d. direktora Balneološkog instituta, dr. Danijel Lipnjak, direktor Lječilišta Varaždinske toplice, i dr. Josip Šnajder, direktor Lječilišta Krapinske toplice.

Novonastalom Institutu dodijeljena je zgrada u Demetrovoj 18, u kojoj je i do sada imao sjedište, zatim vila *Lakatoš* (depandansa hotela *Ambasador*) u Opatiji, u kojoj se nalazi Klimatsko lječilište s još dvije parcele u Opatiji.

Zgrada u Demetrovoj 18 uknjižena je na Balneološko-klimatološki institut 11. listopada 1950. kao tijela upravljanja opće narodne imovine. Inventar Instituta, uključujući i opremu laboratorija, prikupljen je dijelom od Ministarstva narodnog zdravlja te donacijom nekoliko kupališnih ustanova, ponajprije Daruvarskih i Varaždinskih toplica. Vlada NR Hrvatske donosi Uredbu o Balneološko-klimatološkom institutu Ministarstva zdravlja NRH. br. 2567 od 3. travnja 1951., prema kojoj je ozakonjeno djelovanje ove institucije i određeni zadaci čiji je temeljni smisao (osim nekih stavki koje su vrijedile za ono vrijeme) i danas aktualan i potpuno primjenjiv. Tom Uredbom Balneološki institut dobiva mnogo važniju ulogu koja omogućuje potpuno provođenje balneološke službe.

Balneološko-klimatološki institut imao je nekoliko odjela, odnosno jedinica:

- Odjel za balneologiju s balneološkim laboratorijem
- Centar za termalna i klimatska lječilišta u kojemu su djelovale komisije: Savjetovalište za kupališno liječenje
- Ambulantu – Klimatsko lječilište u Opatiji smješteno u vili *Lakatoš*.
- Upravu Instituta s računovodstvom [5].

Premda je bilo organizacijski predviđeno, nedostajao je jedino klimatološki odjel jer se nije moglo naći klimatologa. Prve godine rada Balneološko-klimatološkog instituta bile su veoma uspješne. Osim stručnog rada na području balneologije, Institut je bio službeno tijelo Ministarstva narodnog zdravlja, preko kojega se obavljao nadzor nad prirodnim lječilištima, usklađivao njihov rad, a preko Komisije i ambulante upućivalo se pacijente na kupališno, odnosno klimatsko liječenje. Balneološki institut organizirao je i razna predavanja, tečajeve i seminare, kako bi se razina znanja zaposlenih u lječilištima što više podignula. Tako su, osim predavanja vezanih za stručno usavršavanje iz područja balneologije i fizikalne medicine, organizirani tečajevi za kuhare dijetne kuhinje, tečajevi za kupeljare i drugo.

Godine 1952. izdan je Godišnjak Balneološko-klimatološkog instituta, ali samo prvo godište. Ta je knjižica od 162 stranice, kojoj su urednici dr. Branko Haramustek, dr. Stanko Miholić i dr. Leo Trauner, temelj i polazna točka za sve koji započinju radom na području balneologije, bez obzira na

to što se od izdanja do danas na polju balneologije mnogo toga napravilo [6].

ZAPOSLENICI BALNEOLOŠKO-KLIMATOLOŠKOG INSTITUTA

U Balneološko-klimatološkom institutu bilo je zaposleno osamnaest djelatnika, od kojih manji dio u honorarnome radnom odnosu. Na čelu Balneološko-klimatološkog instituta bio je v.d. direktora dr. Vladimir Franković do travnja 1951., a nakon toga je unaprijeđen u direktora Instituta. Na toj funkciji ostaje kratko vrijeme jer je nakon teške bolesti umro iste godine. Za v. d. direktora Instituta imenovana je ing. Ružica Richtman koja na toj dužnosti ostaje do 12. veljače 1953. godine. Voditelj Odjela za balneologiju i znanstveni suradnik Instituta bio je prof. dr. Stanko Miholić, vrstan kemičar i zapaženi stručnjak u novijoj hrvatskoj balneologiji. Na tom području izradio je veliki broj balneoloških analiza termomineralnih voda i peloida, tražeći uzroke njihova ljekovita djelovanja. Prvi je odredio starost nekih eruptivnih stijena u Hrvatskoj, računajući i šire balkanske prostore. Vanjski suradnik i honorarni namještenik Instituta bio je dr. Leo Trauner, specijalist iz balneologije, koji je proučavao biotropne faktore prirodnih termalnih izvora, peloida, i podneblja, te njihovo djelovanje na organizam i dao nova tumačenja balneoreakcije u djelovanju termomineralnih voda na ljudski organizam. Reorganizirao je rad u Stubičkim toplicama i Topuskom. Dr. Ferdo Licul, asistent prosvjetno-naučne struke, došao je s Medicinskog fakulteta, radio na Balneološkom institutu kraće vrijeme, a zatim je premješten u Bolnicu dr. M. Stojanovića. Dr. Ines Wesley, honorarno zaposlena liječnica, provodi ispitivanja s mineralnim vodama na pokusnim laboratorijskim životinjama.

Od osoblja sa srednjom stručnom spremom u Institutu su radili:

U Centru za termalna i klimatska lječilišta, sektor Savjetovalište: medicinska sestra Huberta Flerin, medicinska tehničarka Ana Širec, komercijalist Franjo Medvedić, daktilografkinja Rokica Vujnović, mlađa statističarka Neda Mayer, honorarni kancelarijski službenik Antun Mayer.

U upravi Instituta: knjigovođa Josip Sabljar – računovodstvo, mlađi knjigovođa Đuro Domazet – računovodstvo i kućeupravitelj, kancelarijska referentica Mira Strohal, pomoćna kancelarijska referentica-daktilografkinja Marija Sutić i računarac Petar Jurković – računovodstvo. Na administrativnim poslovima: Barica Pečinko, honorarna kancelarijska službenica, Vilma Vinković službenica, Marija Šutić, daktilografkinja, i Marija Gajski, dostavljačica. Balneološki laboratorij: farmaceutski pomoćnik Zdravka

Roth radi na analizama termomineralnih voda i medicinski tehničar-pripravnik Dobrivoj Radunović koji je u laboratoriju radio kraće vrijeme. Pomoćno osoblje: Martin Grahovac, tehnički poslovi i dostava, i spremalice Anka Knežević i Katica Grahovac.

Ovako solidno uređen Balneološko-klimatološki institut nije, međutim, bio dugog vijeka [7]. Dijelio je sudbinu Ministarstva narodnog zdravlja koje je reformirano u Savjet za narodno zdravlje i socijalnu politiku, a organizacijski znatno smanjen. Tako je i Balneološko-klimatološki institut postao suvišan u cijeloj "masi" ostataka Ministarstva. Nakon prethodno utvrđenih sporazumnih odluka, Rješenjem Savjeta za narodno zdravlje i socijalnu politiku broj 2615-TV-2-1953 od 15. siječnja 1953., i rješenjem Uprave Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti broj 371/53 od 22. siječnja 1953., dana 27. siječnja 1953. Balneološko-klimatološki institut prelazi u nadležnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti s cjelokupnom svojom imovinom, laboratorijem, poslovnim prostorom, s pet sistematiziranih radnih mjesta, s time da i dalje ostaje tijelo upravljanja zgradom Demetrova 18.

Zapisnik o preuzimanju potpisali su: od strane Balneološko-klimatološkog instituta, v. d. direktora ing. Ružica Richtman i Petar Jurković, službenik Instituta. Od strane JAZU-a akademik Fran Kogoj, tajnik Odjela za medicinske znanosti, i dr. Ivan Ilić, tajnik Uprave Akademije. Pritom je dio Balneološko-klimatološkog instituta rasformiran. Neki dijelovi, kao Centar za klimatska i kupališna liječenja, zajedno s arhivom Centra, prelazi u republički Zavod za socijalno osiguranje. Arhiv koji se odnosio na rad lječilišta, arhiv bivše Direkcije za kupališna i klimatska lječilišta te arhiv Klimatskog lječilišta u Opatiji predani su na pohranu Savjetu za narodno zdravlje i socijalnu politiku.

Arhiv koji se odnosio na statističke podatke predan je Statističkom odsjeku savjeta za narodno zdravlje i socijalnu politiku NRH. Inventar ambulante Savjetovališta, prema odluci se prenosi na lječilišta. U praksi je samo dio inventara vraćen lječilištima na njihovo traženje. Balneološkom institutu ostaje balneološki laboratorij, stručna knjižnica i balneološki arhiv, sve radne prostorije i upravljanje kućom! Balneološko-klimatološki institut pripao je Institutu za medicinska istraživanja, a prema Statutu JAZU-a dobiva naziv Odjel za balneologiju i klimatologiju Instituta za medicinska istraživanja JAZU. Sjedište je i dalje ostalo u vlastitoj zgradi, Demetrova 18, i u istim prostorijama.

Za pročelnika Odjela imenovan je znanstveni suradnik prof. dr. Stanko Miholić. Od ostalih stručnjaka bili su: vanjski suradnik Instituta, prof. dr. Vale Vouk, biolog i priznati stručnjak iz biologije termomineralnih voda. Radio je mnogo na proučavanju flore termomineralnih izvora te na temelju toga izradio posebnu biološku klasifikacije termomineralnih izvora. Pomoću fervor-efekta pokušao je objasniti djelovanje ljekovitog učinka termomineralnih voda.. Dr. Zora Klas, znanstvena suradnica (zaposlena dvije godine, 1956. i 1957.), također je radila na fervor efektu, kao i na tumačenju pojave sluzave vode u solani na Pagu.

Ing. kemije Katarina Mirnik, stručna suradnica, radila je na analizama mineralnih voda i peloida. Kraće vrijeme je bila v.d. pročelnice Odjela za balneoklimatologiju.

Jedini liječnik, dr. Leo Trauner, specijalist iz balneologije, i dalje je bio u honorarnome radnom odnosu.

Dr. Bogdan Stanišić, docent u Sarajevu, upućen je u Balneološki odjel na tri mjeseca radi usavršavanja u analizama. Od osoblja sa srednjom stručnom spremom, u Institutu su radili: farmaceutska pomoćnica Zdravka Roth na analizama termomineralnih voda, administrativne poslove i upravljanje kuće vodio je kancelarijski referent Đuro Domazet, a pomoćno je osoblje bila Katica Grahovec, spremačica. Vjerovalo se da će u sastavu Akademije kao polivalentne znanstveno-nastavne ustanove biti povoljni uvjeti za daljnji rad na području balneologije i balneološke službe. Nakon uspješnog početka, međutim, kada je objavljeno više od četrnaest stručnih i znanstvenih radova, izrađeno nekoliko balneokemijskih analiza i stručnih mišljenja, obavljena biološka istraživanja nekih naših termomineralnih voda te provedena biološka istraživanja pojave sluzave vode u Paškoj solani i dr., došlo je do zastoja u radu.

Uzroci tom zastoju najvjerojatnije leže u osobnim odnosima (neslaganju) između pročelnika Odjela dr. Stanka Miholića i Uprave JAZU-a, odnosno direktora Instituta za medicinska istraživanja prof. dr. Branka Kesića. Rezultat toga bilo je prijevremeno umirovljenje (s političkom etiketom) dr. Stanka Miholića 31. srpnja 1957. godine.

Odjel za balneologiju tako je ostao bez vrsnog stručnjaka iz područja balneologije i balneološke analitike, što će se ubrzo negativno odraziti na stručni rad Odjela. Za v.d. pročelnice Odjela za balneologiju i klimatologiju imenovana je ing. Katarina Mirnik, a suradnica prof. Miholića Zora Klas, koja se bavila biologijom voda, odlazi privremeno u inozemstvo. Uočivši krizu u daljnjem radu Balneološkog instituta i balneološke službe,

tražio se izlaz iz takva nepovoljnog položaja. Početkom 1957. Udruženje prirodnih lječilišta Hrvatske, poduprto od Zbora liječnika Hrvatske, predložilo je da se Balneološko-klimatološki institut odvoji od Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti te osamostali. S tim u vezi Udruženje je tražilo mišljenje od Izvršnog vijeća Sabora NR Hrvatske o Balneološkom institutu. Komisija Savjeta za organizaciju zdravstvene službe razmotrila je pitanje Balneološko-klimatološkog instituta na sjednici 21. svibnja 1957. i zaključila da bi Institut trebalo preuzeti Udruženje prirodnih lječilišta Hrvatske, uz suglasnost Savjeta, kao ustanovu sa samostalnim financiranjem te da se imenuje stručna komisija Savjeta koja će stručno-metodološki rukovoditi radom instituta. Akademija [JAZU] je Savjetu odgovorila da je pripravna ustupiti Balneološko-klimatološki institut. U to vrijeme je i Medicinski fakultet u Zagrebu bio zainteresiran za spašavanje Balneološko-klimatološkog instituta. Imenovan je odbor Fakulteta za preuzimanje Balneološko-klimatološkog instituta. Odbor je održao tri sjednice na kojima se detaljno raspravljalo o svim pitanjima u vezi s organizacijom i načinom rada te o ulozi Balneološkog instituta, odnosno budućeg Zavoda za balneologiju.

Na jednu od tih sjednica bili su pozvani i predstavnici Savjeta za narodno zdravlje NRH i Balneološko-klimatološka sekcija Zbora liječnika NRH, kako bi Odbor bio upoznat koliko ta izvanfakultetska tijela zainteresirana za budući rad Zavoda za balneologiju i fizikalnu terapiju. Na završnoj sjednici 9. prosinca 1957. potpisani prof. dr. Milan Schwarzwald, prof. dr. Tomislav Pinter i asist. dr. Veljko Mandić konstatiraju u ime Odbora da je osnivanje Zavoda za balneoklimatologiju i fizikalnu terapiju za Medicinski fakultet dobitak jer se osniva zavod *predviđen Statutom* (istaknuo autor), a koji do sada nije postojao u okviru Medicinskog fakulteta. Među ostalim, predviđeno je da Zavod ima tri odsjeka: medicinski i kemijsko-fizikalni odsjek i odsjek za fizikalnu terapiju.

DJELOVANJE BALNEOLOŠKO-KLIMATOLOŠKOG INSTITUTA U OKVIRU MEDICINSKOG FAKULTETA U ZAGREBU

Nakon sporazumnih odluka između JAZU-a i Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 6. ožujka 1958. obavljena je primopredaja Balneološko-klimatološkog instituta u sastav Medicinskog fakulteta kao samostalnog zavoda, sa svim inventarom, laboratorijskom opremom sistematiziranim radnim mjestima i kadrom [8]. U Zapisniku o primopredaji, među ostalim stoji: "Navedena zgrada u Demetrovoj 18 preuzima se s time da u zemljišnim knjigama ostaje i dalje upisan organ upravljanja kao u času

kad ju je preuzela Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, t.j. organ upravljanja je Balneološko-klimatološki institut. Zapisnik o primopredaji potpisali su: od strane JAZU prof. dr. Branko Kesić, direktor Instituta za medicinska istraživanja, i dr. Karlo Schulz, stručni suradnik Instituta za medicinska istraživanja, a od strane Medicinskog fakulteta, prof. dr. Fran Mihaljević, dekan fakulteta, dr. Remigij Bubanj, ravnatelj ustanova Medicinskog fakulteta, Ivan Kunšt, revizor i ing. Radoslav Maršalek, službenik.”

Prema dogovoru, preuzeta su četiri sistematizirana radna mjesta. Mjesec dana poslije traži se od Akademije ispravak zapisnika na tri radna mjesta, ali akademik Branko Kesić to nije htio potpisati.

Balneološko-klimatološki institut našao se tako i drugi put u okviru nove ustanove. Prema Statutu Medicinskog fakulteta, dobiva naziv Zavod za balneologiju i fizikalnu terapiju. Sjedište je Zavoda i dalje u Demetrovoj 18, u istim prostorijama. Za v.d. predstojnika Zavoda imenovani su prof. dr. Radoslav Lopašić, predstojnik Neuropsihijatrijske klinike Medicinskog fakulteta, i prof. dr. Tomislav Pinter, predstojnik Zavoda za kemiju Medicinskog fakulteta. Voditelj balneološkog laboratorija i rukovalac imovine bila je još kratko vrijeme ing. Katarina Mirnik, a zatim je tu funkciju 26. svibnja 1958. predala mr. ph. Vinki Karaš, asistentici Zavoda za kemiju Medicinskog fakulteta, dok se ne nađe voditelj laboratorija koji će stalno i stručno voditi balneološki dio posla. U prostorijama Zavoda stalno su bili samo Đuro Domazet, administrator i kućupravitelj, te spremačica Katica Grahovec, dok je tehničarka Zdravka Roth već je 1. veljače 1958. napustila dužnost.

Dužnost voditelja Balneološkog laboratorija i imovine Zavoda preuzima 9. prosinca 1958. mr. ph. Renata Novak. Početkom iduće godine oživljava rad Zavoda, laboratorija, a time i balneološke službe u Hrvatskoj. Renata Novak, sama, bez pomoćnog tehničara, u početku bez većeg iskustva, započinje obavljati analize termomineralnih voda i peloida te izrađivati prva stručna mišljenja o rezultatima ispitivanja.

Poslije su u Zavod povremeno dolazili dr. Stanko Miholić i dr. Leo Trauner i pomagali joj savjetima i prijedlozima u daljnjem radu. Godine 1960. predstojnikom Zavoda postaje doc. dr. Oskar Plevko. Te školske godine 1960/61. osniva se na Medicinskom fakultetu Katedra za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju koja ulazi u sastav Zavoda za balneologiju i fizikalnu terapiju.

Prema statutu Medicinskog fakulteta (dopis br. 31/1-1963 od 16. ožujka 1963.), nekadašnji Balneološko-klimatološki institut dobiva novo ime: Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju.

Magistra Renata Novak gotovo četiri i pol godine sama obavlja balneokemijske analize, kada se na jesen 13. prosinca 1963., na prijedlog i osobni nagovor predstojnika dr. Plevka, u Zavodu zapošljava student geologije Radovan Čepelak na radnome mjestu tehničara u Balneološkom laboratoriju. Dr. Plevko je smatrao da će znanje geologa dobro doći i u području balneološke djelatnosti, pogotovo u području koje se odnosi na geokemiju termomineralnih voda [9]. Iste godine dr. Plevko postaje profesorom. Kao talentiran, ambiciozan i vrijedan čovjek, s menadžerskim sposobnostima, uz dobru ekipu, unaprijedio je rad Zavoda, a time i balneološku službu. Njegova iznenadna smrt bila je velik udarac radu balneološke službe i prosperitetu Zavoda.

Na upražnjeno mjesto predstojnika Zavoda dolazi prof. dr. Sergije Dogan koji na toj dužnosti ostaje do 20. srpnja 1966. godine. Nakon toga za v.d. predstojnika Zavoda izabran je doc. dr. Theodor Dirrigl koji na toj dužnosti ostaje do 27. rujna 1966., a novi je v.d. predstojnika Zavoda doc. dr. Veljko Mandić. Sljedeće godine, 1967., dr. Mandić postaje predstojnik Zavoda, a 1969. profesor. Na funkciji predstojnika Zavoda ostat će 22 godine, do umirovljenja. Godine 1982. u mirovinu odlazi Renata Novak, voditeljica Balneološkog laboratorija, imovine i viša stručna suradnica Zavoda..

Po odobrenju predstojnika Zavoda prof. Mandića, mjesto voditelja i imovine Zavoda tada preuzima ing. Radovan Čepelak, a ujedno i sve ostale poslove na Zavodu: knjižnicu, fond stručne dokumentacije i arhivske građe, balneološku zbirku te nadzor nad zgradom u Demetrovoj 18. Takvo stanje zadržano je do današnjih dana.

Prof. dr. Mandić odlazi u mirovinu 30. rujna 1988., ali i dalje redovito dolazi u Zavod i sudjeluje u izradi balneoloških mišljenja i ostaloga stručnog posla do smrti 27. srpnja 1992. godine. Odlukom Savjeta Medicinskog fakulteta, Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju stavljen je 1987. izvan funkcije i formalno je trebao prestati s radom, ali se zahvaljujući upornosti djelatnika u praksi to nije dogodilo pa je poslije formalno integriran u Zavod za reumatske bolesti i rehabilitaciju. Zbog toga nakon umirovljenja prof. Mandića, obavljanje dužnosti predstojnika Zavoda preuzima prof. dr. Theodor Dirrigl, do 1. siječnja 1993., a otad do 31. prosin-

ca. 1997. na toj je dužnosti prof. dr. Zlatko Domljan, a nakon njega prof. dr. Božidar Ćurković.

Kada se gleda na sveukupno razdoblje organizirane balneološke službe u Hrvatskoj od 1949. do 1999. vidi se da su godine u kojima je Balneološko-klimatološki institut djelovao kao Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju bile najplodnije u okviru Medicinskog fakulteta, bez obzira na sve nedaće koje su ga pratile i krizu u posljednje vrijeme [10]. U tom razdoblju izrađena su 254 balneološke ekspertize (studije, elaborati i drugi stručni radovi) koje se temelje na 384 balneološke analize, 317 analiza termomineralnih voda i 67 analiza peloida, izrađenih u vlastitom laboratoriju. Tim ekspertizama, osim stručnog pa i znanstvenog pristupa određenim izvorima i lokalitetima, uz mjerodavne sugestije za daljnji razvoj, ostvarena je i materijalna dobit, što nije zanemarivo s obzirom na mali kapacitet Zavoda. Tome treba pridodati da je Zavod, kao dio Medicinskog fakulteta, bio mnogo poznatiji i cjenjeniji izvan Zagreba i Hrvatske nego u okviru matične ustanove. Budući da je od početka djelovanja Zavoda, njegov sastavni dio bila i Katedra za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju, kroz Zavod je prošlo 19 generacija studenata medicine i oko 210 specijalizanata. Uz to je održan velik broj tečajeva vezanih za fizikalnu medicinu, balneologiju i drugog što je povezano s tim područjem. Na stručnom i znanstvenom planu radilo se koliko god se moglo i koliko su izrazito skromna materijalna sredstva, oprema i raspoloživo vrijeme zaposlenih dopuštali. Uz redovan rad, obavljani su i poslovi od opće koristi. Tako su mnogim građanima pruženi stručni savjeti i odgovoreno je na njihova pitanja, pomoglo se studentima Medicinskog i drugih fakulteta, učenicima srednjih škola oko izrade diplomskog ili maturalnog rada [mentorstvo] i dr. Radilo se i za ekonomsku, kulturnu, edukativnu dobrobit građana i ustanova u Hrvatskoj, a i posredno u Domovinskom ratu. Takav kvalitetan opus kao i renome Zavoda (s tako malenim brojem osoblja) mogao se ostvariti zato što su u okviru Zavoda radili ljudi koji su iznad svega razumjeli i voljeli svoj posao, a tu u prvom redu treba istaknuti sada pokojnu Renatu Novak koja je za uspjeh Zavoda utrošila enormno velik broj sati i izvan radnog vremena.

Potrebno je nešto reći i o tada, a i sada, nadolazećoj krizi. Druga strana medalje, suprotno evidentnom uspjehu, kronična je, a u posljednje vrijeme i teška kriza u kojoj se Zavod nalazi. Prvi nagovještaji krize javljaju su u vrijeme kada je ukinuto financiranje iz državnog proračuna, tj. kada se prešlo na sustav samoupravljanja. Pred novonastalom situacijom našao se Zavod koji je tada imao sedam sistematiziranih radnih mjesta! U prvo

vrijeme javlja se pasivna nezainteresiranost Uprave Medicinskog fakulteta prema Zavodu, da bi krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih postupno prerasla u sve otvoreniju represiju Kolegijalno poslovodnog organa Medicinskog fakulteta. To se na nesreću događa upravo u vrijeme kada su poslovi u Zavodu bili praktički u najvećem zamahu. U početku je lansirana verzija da Zavod mnogo košta, a upravo je tada Zavod imao solidne prihode koji su u visini od 75% išli u prilog Fakultetu, a ostalih 25% se raspoređivalo na izvršitelje prema udjelu u radu, kao varijabilni dio osobnog dohotka.. Dva radna mjesta već su bila ukinuta. Nakon toga je povučen administrator, tako da je sav uredski posao, a u prvom redu daktilografija, otpala na preostalo malobrojno osoblje. S odlaskom mr. ph. Renate Novak u mirovinu, što je već samo po sebi bio gubitak, pritisak je na Zavod povećan. S odlaskom spremačice u mirovinu, Zavod je osam mjeseci bio i bez spremačice. Pokušaj prijevremenog umirovljenja profesora Mandića u uskoj je vezi s Odlukom Savjeta Medicinskog fakulteta od 9. rujna 1987., prema kojoj 24. listopada 1987. treba prestati rad Zavoda za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju zbog [djelom citirano]: "...neispunjavanja materijalnih, kadrovskih, znanstveno-nastavnih i stručnih kriterija za obavljanje rada utvrđenih Zakonom i Statutom Fakulteta....." Ta je odluka Savjeta puna netočnosti, a uz to i uvredljiva za osoblje Zavoda, koje je časno, stručno i marljivo ispunjavalo sve radne obaveze, pa i više od toga! Profesoru Mandiću nije preostalo drugo nego da se za spas Zavoda, balneološkog arhiva i drugih vrijednosti iz balneološke struke obrati nadležnim tijelima. To su u ono vrijeme bili Sud udruženog rada, Sindikat, Pravobranilac društvenog samoupravljanja, no od njih nije bilo mnogo koristi. Djelotvornija su bila osobna poznanstva prof. Mandića s nekim zastupnicima Sabora Republike Hrvatske. Upućen je i apel tadašnjoj Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, u čijem je sastavu nekad bio Balneološko-klimatološki institut, za spas Zavoda i balneološke službe. Nakon što je razmotrila Odluku i apel, Uprava JAZU-a zatražila je od Medicinskog fakulteta povrat Zavoda (Balneološko-klimatološkog instituta) i zgrade u Demetrovoj 18. Koliko je poznato, Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti nije stigao nikakav odgovor te je pitanje povratka Zavoda i zgrade ostalo otvoreno. Po svemu sudeći, međutim, zahtjev koji je uputio JAZU najviše je pridonio spašavanju Zavoda od propasti, a time, makar i u ograničenim mogućnostima, rada balneološke službe. Sa željom da se riješi ili bar započne rješavati pitanje krize balneološkog zavoda, tj. Zavoda za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju, prof. Mandić, prije samog odlaska u mirovinu, dopisom br. 26/1-1988 od 19. rujna 1988., šalje Prijedlog za hitno rješavanje statusa Zavoda na sedam mjerodavnih repu-

bličkih tijela i mjesta. Na Zavod nikada, od onih kojima je upućen dopis, nije stigao odgovor, ali je nakon toga u tom pogledu zavladao zatišje do proljeća 1995. godine. No pokušaj likvidacije Zavoda za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju, kao sljednika Balneološko-klimatološkog instituta, koji je kulminirao 1987. godine, ostavio je duboke tragove u kasnijem radu, koji se osjećaju i danas [11]. Broj izvršitelja više nije povećan, oprema nije obnavljana, a postojeća sve više zastarijeva. Uz to zamire održavanje vježbi iz balneologije, koje su se održavale u sklopu predmeta Fizikalna medicina i rehabilitacija. Prekidaju se i veze s inozemstvom, koje su preko osobnih poznanstava (Plevko, Novak, Mandić) bile uspostavljene sa srodnim institucijama i poznatim stručnjacima. Prema odluci Uprave Medicinskog fakulteta, u dio zavodskih prostorija (tri prostorije) smješten je privremeno Medicinski centar za ljudska prava. Analizirajući negativna zbivanja koja su dovela do stagnacije rada i samog ruba egzistencije Zavoda za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju, a time i provođenja balneološke službe, proizlazi da je glavni uzrok toj pojavi što se tijekom vremena sve više zaboravljalo prvobitno podrijetlo i zadaća Balneološkog instituta te je stvoreno pogrešno gledanje i uvriježilo se mišljenje prema kojem je Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju isključivo interno pitanje Medicinskog fakulteta te da o upravi fakulteta ovisi hoće li takav Zavod postojati ili će njegova djelatnost biti zauvijek ugašena.

ZAPOSLENICI ZAVODA ZA FIZIKALNU MEDICINU

Kroz Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju prošlo je više djelatnika [12]. Od liječnika koji su se bavili posredno ili neposredno balneologijom to su: **prof. dr. Radoslav Lopašić**, predstojnik Zavoda za balneoklimatologiju i fizikalnu terapiju od 1958. do 1960.; **prof. dr. Oskar Plevko**, predstojnik Zavoda od 1. prosinca 1960. do 24. travnja 1965. i prvi predsjednik Katedre za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju, znatno je unaprijedio rad i aktivnost Zavoda; **dr. Magda Vranić**, asistentica i specijalizantica na Zavodu od 1. ožujka 1962. do 31. prosinca 1963.; **dr. Vladimir Cvitanović**, specijalizirao u Zavodu fizikalnu medicinu i rehabilitaciju od 1. rujna 1962. do 28. veljače 1963.; budući da je dobro poznao elektroniku, izradio je nekoliko elektronskih aparata, a najznačajniji su kronaksimetar koji je poslije odnesen na Rebro te ispravljач za nabijanje aparata za određivanje radioaktivnosti voda. Sudjelovao je u baždarenju tog aparata te pomagao R. Novak u određivanju radioaktivnosti voda. Bio je i dugogodišnji ravnatelj lječilišta Stubičke toplice; **prof. dr. Irena Pučar**, tada kao asistentica u Zavodu počinje raditi 16. svibnja 1964. Specijalizirala je

fizikalnu medicinu i rehabilitaciju, a za to je vrijeme sudjelovala u nekoliko balneoloških ekspertiza i obilazaka terena; **prof. dr. Sergije Dogan**, predstojnik Zavoda od 25. travnja 1965. do 1966.; **prof. dr. Theodor Durrigl**, v. d. predstojnika Zavoda dva mandata: 1966. i 1988.–1993. Sudjelovao je u izradi nekoliko balneoloških ekspertiza. Višegodišnji predsjednik Katedre za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju; **prof. dr. Veljko Mandić**, predstojnik Zavoda pune 22 godine, od 1966. do 1988. Objavio 18 radova iz područja primjene prirodnih ljekovitih činitelja i sudjelovao u izradi 38 ekspertiza Zavoda. Dugogodišnji predstojnik Katedre za fizikalnu medicinu, svesrdno se zalagao za opstanak Zavoda; **prof. dr. Zlatko Domljan**, predstojnik Zavoda od 1993. do 1998. Mnogo je pridonio opstanku Zavoda i ponovnoj uspostavi veza s inozemstvom na stručnom planu; **prim. dr. Goran Ivanišević**, vanjski suradnik Zavoda od 1994. Radi na oživljavanju rada Zavoda, pokreće ponovno predavanja i vježbe iz balneologije u okviru predmeta Fizikalna medicina i rahabilitacija koji se održava u zavodskim prostorijama. Uža specijalnost su mu prirodni ljekoviti činitelji. Član je redakcije časopisa *Balneoklimatologija* od 1998.; **prof. dr. Božidar Ćurković**, današnji predstojnik Zavoda od 1998.; **mr. ph. Renata Novak**, voditeljica Balneološkog laboratorija i imovine Zavoda od 1959. do 1982., nastavlja rad na balneološkim analizama, a posebno se istaknula u sistematizaciji i klasifikaciji termomineralnih voda i peloida. Posebno pedantna, vrijedna i savjesna osoba, bila je glavna organizatorica i nositeljica najvećeg dijela poslova u izradi balneoloških ekspertiza i svih ostalih poslova Zavoda. Sudjelovala je u nastavi te je u okviru predmeta Fizikalna medicina i rehabilitacija držala vježbe iz balneologije. Izvan Zavoda bila je vanjska suradnica Medicinske enciklopedije, radila je na pravilnicima o mineralnim vodama za piće; **dipl. ing. geologije Radovan Čepelak** nastavlja tradiciju i umijeće svojih prethodnika na analizama termomineralnih voda i peloida. Radi na sistematizaciji voda, registru termomineralnih voda i peloida u Hrvatskoj, studijskoj (muzejskoj) zbirci koju je u velikoj mjeri upotpunio, pokreće glasilo *Balneoklimatologija*. U vrlo teškim uvjetima i uz veliki napor nastoji održati Balneološki laboratorij koji je srce rada Zavoda, a i funkcioniranja balneološke službe.

Nerazdvojni dio Balneološkog instituta, poslije Zavoda za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju je Balneološki laboratorij. U doba osnivanja Balneološko-klimatološkog instituta, u pogledu opremljenosti bio je to laboratorij sličan svim takvim laboratorijima u drugim zemljama. Imao je za ono vrijeme svu potrebnu laboratorijsku opremu i tehnička sredstva koja su se koristila u analitičke svrhe. Danas je postojeća laboratorijska

oprema u neku ruku zastarjela te je više nalik muzejskim eksponatima. Nasuprot tome, treba istaknuti da je stručnost vodećeg osoblja (prije dr. Stanko Miholić, mr. ph. Renata Novak i ing. Radovan Čepelak) koje je radilo u tom laboratoriju, bila na visokoj razini. U Zavodu se izrađuju i balneokemijske analize peloida (ljekovitih muljeva), koje nijedna druga ustanova u Hrvatskoj ne obavlja. Treba naglasiti da se u balneokemijskom laboratoriju ne provode tzv. rutinske analize.

Obrađeni podaci balneoloških analiza služe za izradu balneoloških mišljenja ili elaborata. Ta stručna mišljenja često su upućivala na potencijalnu izgradnju novih lječilišta i rekreacijskih centara ili su služila kao podloga za proširenje postojećih prirodnih lječilišnih centara. Kod novih izvora ili nalazišta peloida provodi se usporedba s poznatim vodama ili peloidima sličnoga balneološkog sastava, što omogućuje ocjenu novoga prirodnog ljekovitog činitelja, daju se sugestije za opremanje izvorišta, odnosno nalazišta, za korištenje tih ljekovitih činitelja u rehabilitaciji i liječenju, zdravstvenom turizmu ili sportskoj rekreaciji, kao i rekreaciji zdravih ljudi. Tim ekspertizama, osim stručnog pa i znanstvenog pristupa određenim izvorištima i lokalitetima, uz mjerodavne sugestije za daljnji razvoj, ostvarena je i materijalna dobit (prema gruboj procjeni od 350 do 650 tisuća kuna), što nije zanemariva činjenica s obzirom na mali kapacitet Zavoda.

FOND STRUČNE DOKUMENTACIJE

Tijekom rada postupno je nastajao fond stručne dokumentacije (balneološke analize i mišljenja). S druge strane zahvaljujući entuzijazmu zaposlenih djelatnika, radilo se na prikupljanju ostalih podataka vezanih za ovo područje. Uz to su i vanjski suradnici prikupili i dali određeni doprinos u tom pogledu. Zavod je preko Medicinskog fakulteta (11. svibnja 1966.) otkupio balneološki arhiv dr. Stanko Miholića, a nešto poslije otkupljen je i balneološki arhiv dr. Leo Traunera. Poslije u cjelinu arhivske građe Zavoda ulazi vrijedna balneološka građa mr. ph. Renate Novak koja je taj materijal oporučno darovala Zavodu nakon smrti 1993. godine. Dio materijala vezanih za balneologiju više je puta donio u Zavod dr. Stanko Jurdana iz Crikvenice. Prof. dr. Veljko Mandić i ing. Radovan Čepelak kontinuirano prikupljaju materijal koji se stalno pridodaje ukupnoj arhivskoj građi Zavoda. Tako je stvorena vrijedna integralna arhivska cjelina nazvana Fond stručne dokumentacije i arhivske građe, a sadrži mnoštvo stručnih i povijesnih podataka iz balneologije, fizikalne medicine, klimatologije, reumatologije, ortopedije i drugog. Arhivska građa Zavoda posebna je vrijednost i za balneologiju, balneološku službu, i za hrvatsku povijesnu

baštinu općenito. Tako bogat arhivski materijal ima malo koja država u Europi. Fond stručne dokumentacije i arhivske građe sadrži i mnogobrojne podatke i dokumente iz nekadašnjih republika, a danas država na prostoru bivše Jugoslavije, zatim europskih zemalja te malo i iz ostalog svijeta. Podatke arhivske građe možemo podijeliti na:

- stručne elaborate Zavoda (fond stručne dokumentacije) izrađene u proteklom razdoblju, kojih ima više od 254 te publicirane radove (stručne i znanstvene) namještenika i suradnika Zavoda
- kemijsko-analitičke podatke o domaćim i inozemnim mineralnim vrelima
- povijesne podatke vezane za razvoj prirodnih lječilišta, odnosno pojedinog izvorišta
- fotodokumentaciju
- razne brošure, prospekte, reklame, oglase i sl. naših lječilišta, kao i poduzeća koja su eksploatirali mineralnu vodu
- topografske karte, skice, geološke karte i sl.
- novinske i druge članke koje sadrže podatke iz balneologije, odnosno interesnog područja rada Zavoda.

Cjelokupna arhivska građa Zavoda sadrži, prema slobodnoj procjeni, do 1.400 (a možda i više) kemijskih analiza termomineralnih voda, domaćih i inozemnih. Kao potvrda vrijednosti arhivske građe Zavoda može se navesti izvadak iz Zapisnika Arhiva Hrvatske od 11. rujna 1990. nakon obavljenog stručnog pregleda arhivske građe, na temelju članaka 19. i 41. Zakona o zaštiti arhivske građe i arhive (NN br. 25/1978.): ... *3/Zavod je dužan čuvati arhivsku građu koja se kod njega nalazi, bez obzira da li je nastala njegovim radom ili radom drugih organizacija i pojedinaca, a izlučivanje bezvrijedne građe vršiti samo u skladu s Pravilnikom o odabiranju i izlučivanju registraturne građe. (NN br. 36/1981). ... Stručna dokumentacija odlaže se u jedan poseban ormar sistemom dosjea. Otvoreni su dosjei za sva poznata nalazišta termalnih, mineralnih i termomineralnih voda u Hrvatskoj, te na dio takvih nalazišta u drugim republikama. Budući da se dosjei formiraju po pertinentnom sistemu, u njima je moguće pronaći i dokumente nastale prije osnivanja Zavoda, pa čak i iz prijeratnog razdoblja. Radi se o vrlo vrijednoj dokumentacijskoj cjelini, koja osim dokumenata stručnog karaktera (analize, elaborati, izvještaji i si.), sadrži historijate pojedinih lječilišta, fotografije, skice, karte i izreske iz novina “.* ..

Zagreb, 11. rujna 1990.

Za Arhiv Hrvatske potpisan Damir Validžić

Na žalost, zbog pomanjkanja osoblja i vremena, ovaj dragocjeni materijal još ni izdaleka nije sređen onako kako bi morao biti. Stručna (ili priručna) knjižnica Zavoda sadrži više od 1.000 naslova, raznih publikacija (knjige i časopisi) pretežno o medicinskoj struci, u prvom redu iz područja balneologije, klimatologije, fizikalne medicine, reumatologije, ortopedije i dr. Tu se nalaze i publikacije iz kemije, analitičke kemije, fizikalne kemije, hidrologije i hidrogeologije, geokemije, metereologije i dr. Naslovi koji se odnose na područje iz balneologije čine bogatu i vrijednu cjelinu.

Već pri osnivanju Balneološko-klimatološkog instituta, među zadacima koji su bili predviđeni pravilnikom o radu, bila je i muzejska zbirka! U daljnjem tijeku događaja, međutim, nitko na tome nije ozbiljnije radio. Mnogo godina poslije, Radovan Čepelak započinje s prikupljanjem predmeta vezanih uz šire okruženje balneologije, a intenzivnije tek od 1993. godine. Danas muzejsku ili studijsku zbirku sačinjava više od 350 predmeta. Tematski je zbirka podijeljena u nekoliko dijelova: istraživanja i dobivanje termomineralne vode i peloida, samu eksploataciju te marketing termomineralnih voda i peloida. Muzejski eksponati sadrže boce mineralne vode, kutije peloida namijenjene tržištu, kamene jezgre, čaše i dr.

U proteklih šezdeset godina pokrenuta su dva balneoklimatološka izdanja. Godine 1952. pokrenut je Godišnjak Balneološko-klimatološkog instituta NRH, a urednici su bili dr. Branko Haramustek, dr. Stanko Miholić i dr. Leo Trauner. Izašao je samo jedan broj na 162 stranice, u kojemu je obrađen znatan dio balneološko-klimatološkog područja, uz opise 29 izvorišnih mjesta u Hrvatskoj s balneološkom analizom. Mnogo godina poslije, 1997., Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju pokreće glasilo *Balneoklimatologija* kojemu je glavni urednik ing. Radovan Čepelak, a članovi redakcije dr. Goran Ivanišević i dr. Nada Pleško. Do sada su izašla dva godišta s ukupno osam brojeva.

ZAVOD ZA FIZIKALNU MEDICINU DANAS

Danas se Zavod za fizikalnu medicinu, sljednik Balneološko-klimatološkog instituta NRH, nalazi u istim prostorijama (11 prostorija ukupne površine od 253 m²) i u istoj zgradi (Demetrova 18), kojoj je od 1950. do 1996. bio gruntovno upisan kao tijelo upravljanja. U toj zgradi Zavod zauzima približno 40% ukupnoga poslovnog prostora zgrade. Zavod se faktički nalazi i dalje u sastavu Medicinskog fakulteta. Osoblje prima osobni dohodak od Fakulteta, a inventar Zavoda vodi se u materijalnom knjigovodstvu Fakulteta. Od osoblja, na Zavodu rade samo dva izvršitelja:

dipl. ing. Radovan Čepelak, koji je ujedno voditelj Balneološkog laboratorija, arhive, knjižnice i muzejske [studijske] zbirke te rukovoditelj imovine Zavoda, i spremačica Ivka Zebec. Vršitelj dužnosti predstojnika Zavoda je prof. dr. Božidar Ćurković, pročelnik Katedre za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i predstojnik Klinike za reumatske bolesti i fizikalnu terapiju KBC-a Zagreb. Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju od 1987. više ne postoji kao samostalna radna jedinica. Prema najnovijem Statutu Medicinskog fakulteta, vodi se samo kao Balneološki laboratorij. U zavodskim prostorijama nalazi se balneološki laboratorij, sobe za osoblje, predavaonica za studente. Soba predstojnika Zavoda, ordinacija i kancelarija su privremeno iznajmljene Medicinskom centru za prava čovjeka. Zavod posjeduje stručnu knjižnicu, vrijedni arhivski materijal iz balneološkog područja, fond stručne dokumentacije te manju muzejsku zbirku. Smještaj Zavoda je zadovoljavajući jer ima dovoljno prostora za solidni rad jedne takve ustanove.

Kada govorimo o budućnosti ove ustanove, treba znati da pred Balneološkim zavodom-institutom i u idućem razdoblju stoje u najmanju ruku isti zadaci kao i do sada, a to su:

- obavljanje balneoloških analiza termomineralnih voda i peloida
- procjenjivanje vrijednosti prirodnih ljekovitih činitelja, kao i mogućnost primjene, te donošenje stručnog mišljenja o tome.
- čuvanje podataka o prirodnim ljekovitim činiteljima
- rad na području balneologije i klimatologije
- suradnja s dugim sličnim institucijama
- suradnja s nadležnim republičkim tijelima, u prvom redu nadležnim ministarstvima
- briga o položaju već dosad poznatih 145 nalazišta i mjesta primjene prirodnih ljekovitih činitelja
- edukacije zainteresiranih u praktičnoj primjeni prirodnih ljekovitih činitelja i drugo.

Treba upozoriti na činjenicu da bi Balneoklimatološki zavod uz odgovarajuću potporu i obnovu stručnog kadra trebao postati referentni centar za sva pitanja vezana uz primjenu prirodnih ljekovitih činitelja.

Dana 15. travnja 2008. došlo je do organizacijskih promjena, odnosno Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju (prije Balneološko-klimatološki institut) sa sjedištem u Zagrebu, Demetrova 18, promijenio je naziv i sjedište u Odjel za balneoklimatologiju Zavoda za zdravstvenu ekologiju i medicinu rada, u Školi narodnog zdravlja "Andrija Štampar", Rockefellerova 4, Zagreb. Zbog trajne potrebe organizacije i provođenja balneološke služ-

be u Hrvatskoj, djelatnost ostaje ista, ali u suvremeno opremljenom laboratoriju. Izrađuje se balneološka ekspertiza (u suradnji s prim. mr. sc. Goranom Ivaniševićem) za primjenu termomineralnih voda i drugih prirodnih ljekovitih činitelja u lječilištima Hrvatske i drugih zemalja.

ZAKLJUČAK

Balneološko-klimatološki institut Hrvatske nastao je prije šezdeset godina kao posljedica potrebe da se na jednomu mjestu istražuju i rješavaju sva važna pitanja iz područja balneologije i klimatologije. U cijelom tom razdoblju od šest desetljeća obavljeno je više od 400 balneokemijskih analiza termomineralnih voda i peloida, velik broj znanstvenih, stručnih i drugih radova iz područja balneoklimatologije, izrađena su 254 stručna mišljenja (ekspertize), osnovana je balneološko-klimatološka knjižnica, osnovani su fond stručne dokumentacije i arhivske građe te muzejska zbirka, održano je mnogo sati nastave, predavanja i tečajeva te drugog iz tog područja. Već samo postojanje takve institucije svrstava Hrvatsku u red europskih zemalja koje njeguju balneološku tradiciju. Pred nadležna državna tijela postavlja se zadatak revitalizacije balneoklimatološke institucije kao nositelja istoimene službe. Pitanje revitalizacije ovog Zavoda trebalo bi ući u nacionalni program zbog :

1. zdravstvenih pitanja iz područja balneologije i klimatologije vezanih ponajprije uz preventivnu zaštitu građana Republike Hrvatske
2. uloge Zavoda kao središnje referentne balneoklimatološke ustanove
3. provođenja balneoklimatološke službe i održavanja veza s istim ili sličnim ustanovama u Europi
4. prijeko potrebnih informacija u kriznim uvjetima i slično
5. tradicije kao dokaza da je Hrvatska oduvijek pripadala Europi (balneologija je europska specifičnost).

Ovakav kvalitetan opus kao i ugled Zavoda, s tako malenim brojem zaposlenih, mogao se ostvariti zato što su u okviru Zavoda radili ljudi koji su iznad svega razumjeli i voljeli taj posao. U prvom redu treba istaknuti sada pokojnu Renatu Novak koja je za uspjeh Zavoda utrošila velik broj sati izvan radnog vremena.

LITERATURA

1. Lopašić R. Važnost balneoterapije u modernoj medicini. Liječ vjesn 1938; 60(8):1-9.
2. Trauner L. Razvoj balneoklimatologije u Hrvatskoj u posljednjih 80 godina. u. Iz Hrvatske medicinske prošlosti. Zagreb: Zbor liječnika Hrvatske, 1954, str 271-5.
3. Haramustek B, Miholić S, Trauner L. ur, Godišnjak Balneološko-klimatološkog instituta NR Hrvatske, Zagreb: Ministarstvo narodnog zdravlja NRH. 1952: 1-162.
4. Miholić S. Povijest mineralnih voda u Hrvatskoj. u Iz Hrvatske medicinske prošlosti. Zagreb: Zbora liječnika Hrvatske, 1954, str 107-14.
5. Dubrović E. ur. Opatija promotor zdravstvenog turizama. Knjiga spomen izložbe u povodu izložbe Opatija promotor zdravstvenog turizma. 1996: 1-40.
6. Novak R. Razvitak i zadaci kemijske analize ljekovitih voda, Bilten Udruženja prirodnih lječilišta NRH. 1959; 5(7): 3-10.
7. Čepelak R, Domljan Z. Balneološki institut - potreba hrvatskog zdravstvenog turizma. Zbornik radova 1. Međunarodnog simpozija Opatija promotor zdravstvenog turizma 1996: 99-104.
8. Čepelak R. Sadašnje stanje balneoklimatologije u Hrvatskoj. Balneoklimatologija 1997; 1 (1): 2-4.
9. Čepelak R, Kratki povijesni pregled istraživanja termomineralnih voda u Hrvatskoj. Balneoklimatologija, 1998; 2(1): 3-8.
10. Čepelak R. Revitalizacija balneološke službe, put pravilnom gospodarenju termomineralnim vodama Hrvatske. Zbornik radova 2. Hrvatske konferencije o vodama. Dubrovnik 1999: 1097-1104.
11. Čepelak R, Revitalizacija Zavoda za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju ranije Balneološko-klimatološkog instituta i dalje neriješenopitanje? Balneoklimatologija, 1998; 2(2): 23.
12. Fond stručne dokumentacije i arhivske građe Zavoda za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju.

SAŽETAK

Prije šezdeset godina, točnije 28. kolovoza 1949., osnovan je Balneološko-klimatološki institut Ministarstva narodnog zdravlja kao rezultat višegodišnjih nastojanja i pokušaja da i Hrvatska dobije instituciju kakvu već imaju mnoge zemlje Europe. Godine 1953. prelazi u sastav tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti) i nastavlja rad pod nazivom Odjel za balneoklimatologiju Instituta za Medicinska istraživanja JAZU, a 1958. prelazi u sastav Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, najprije kao Zavod za balneoklimatologiju i fizikalnu terapiju, a od 1963. do danas kao Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju. Tijekom tog razdoblja, usprkos teškome materijalnom stanju, a katkad i nerazumijevanju odgovornih za tu vrstu djelatnosti, ostvareni su značajni doprinosi na tom području, kao dokaz potrebe za takvom institucijom. Dana 15. travnja 2008. javnost je obaviještena da je došlo do organizacijskih promjena, odnosno da je Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju (prije Balneološko-klimatološki institut) sa sjedištem u Zagrebu, Demetrova 18, promijenio naziv i sjedište u Odjel za balneoklimatologiju, Zavod za zdravstvenu ekologiju i medicinu rada, Škola narodnog zdravlja "Andrija Štampar", Rockefellerova 4, Zagreb.

Cljučne riječi: povijest medicine, XX. stoljeće, balneologija, klimatologija, Hrvatska